

УДК 343.01

DOI 10.31732/2708-339X-2024-11-A7

ПРОТИДІЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Григорчук М.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: GrigorchukMV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>

Змерзлий Д.Р.,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університету «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: ZmerzlyiDD@krok.edu.ua

COMBATING THE SHADOW ECONOMY IN THE SPHERE OF ECONOMIC ACTIVITIES

Hryhorchuk M. V.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of Department
of the state legal disciplines «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail.: GrigorchukMV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>

Zmerzlyi D. R.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ZmerzlyiDD@krok.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням протидії тіньової економіки у сфері господарської діяльності. Розглянуто питання «тіньового» сектора національної економіки, представлено трактування поняття «тіньова економіка», як самоорганізована система, що розвивається згідно з головними економічними принципами. Виявлено, що тлумачення поняття обумовлено різницею цілей і завдань, які ставлять собі дослідники, у застосуванні ними різних методик і методологій. Спірними є як структура тіньової економіки, з одного боку, так і інструменти її виміру – з іншого. Доведено, що кримінальні правопорушення, які вчиняються за допомогою тіньової економіки в господарській сфері протягом останніх 3-х років продовжують стрімко зменшуватись, що однозначно свідчить про послаблення боротьби з економічною злочинністю. Дане дослідження наочно проілюстровано за допомогою гістограми. Визначено, що більшість таких кримінальних правопорушень здійснюються за допомогою «кіберпростору», сучасних інформаційних технологій, протистояти яким тяжко, оскільки існуючі заходи безпеки є недостатньо потужними та прогресивними у порівнянні зі світовими технологіями. У висновках запропоновано інструментарій протидії тіньової економіки у сфері господарської діяльності, до якого віднесено: вдосконалення існуючих методик розрахунку рівня тіньової економіки з урахуванням світової практики; створення умов для детінізації суспільно-політичного процесу; вдосконалення законодавства у сфері боротьби з економічними кримінальними правопорушеннями; протидія тіньовій економіці в реальному секторі шляхом зниження транзакційних витрат та вдосконалення державної дозвільної системи тощо.

Ключові слова: тіньова економіка, сфера господарської діяльності, протидія.

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 13.

Abstract. The article is devoted to topical issues of combating the shadow economy in the field of economic activity. The issue of the «shadow» sector of the national economy is considered, and the interpretation of the concept of the «shadow economy» as a self-organized system that develops according to the main economic principles is presented. It was revealed that the interpretation of the concept is due to the difference in the goals and tasks that researchers set for themselves in their application of different methods and methodologies. Both the structure of the shadow economy, on the one hand, and the tools for its measurement, on the other, are controversial. It has been proven that criminal offenses committed with the help of the shadow economy in the economic sphere during the last three years continue to decrease rapidly, which clearly indicates the weakening of the fight against economic crime. This research is clearly illustrated with the help of a histogram. It was determined that the majority of such criminal offenses are committed with the help of «cyberspace», modern information technologies, which are difficult to resist, since the existing security measures are not sufficiently powerful and progressive in comparison with world technologies. In the conclusions, a toolkit for combating the shadow economy in the field of economic activity is proposed, which includes: improvement of existing methods for calculating the level of the shadow economy, taking into account world practice; creation of conditions for the detinization of the social and political process; improvement of legislation in the field of combating economic criminal offenses; combating the shadow economy in the real sector by reducing transaction costs and improving the state permit system, etc.

Keywords: shadow economy, sphere of economic activity, countermeasures.

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 0, ref.: 13.

Постановка проблеми. Наявність проявів тіньової економіки тією чи іншою мірою стали типовими або навіть звичними не тільки для розвинутих країн, але й для країн з перехідною економікою. Тобто це явище в багатьох випадках стало свого роду національною проблемою. Даний факт пов'язаний з низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Об'єктивні чинники, насамперед, є похідними від структурної відсталості економіки, тиску зацікавлених суб'єктів ззовні, неконтрольованих перехідних процесів тощо. Важливим фактором є швидке формування величезної кількості малих підприємств, особливо у сфері торгівлі та послуг, щодо яких часто доводиться використовувати селективні методи контролю. Для багатьох країн з перехідною економікою також характерне скорочення виробничої діяльності на великих підприємствах та низьким загальним рівнем життя, що змушує багатьох шукати додаткові джерела доходу. Зокрема до об'єктивних чинників відноситься і воєнний стан, який впливає на все більші прояви тіньової економіки, оскільки допомагає людям виживати у непрості часи. До суб'єктивних факторів, що відбуваються в деяких країнах з перехідною економікою, слід віднести, перш за все, стрімкий і радикальний характер економічних і державних реформ, відносну слабкість виконавчої влади і, зокрема, податкових органів, відсутність достатнього досвіду у країнах із перехідною економікою. Крім того, можна «винуватити» значний рівень корупції в

уряді та недостатньо енергійні заходи щодо боротьби з організованою злочинністю, яка набула вагомого впливу в економічній сфері [1, с. 37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику протидії тіньової економіки у сфері господарської діяльності активно досліджували такі вчені, як: Варналій З.С., Чернявський С.С., Некрасов В.А., Титко А.В. та інші вчені. Враховуючи суттєвий внесок названих науковців, питання протидії тіньової економіки у сфері господарської діяльності все ще лишається актуальним.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогоднішній день у вітчизняній історіографії недостатньо уваги приділяється ролі та значенню ролі тіньової економіки, яка значною мірою впливала на становлення вітчизняної державності і права. До таких осіб належить видатний український адвокат і громадсько політичний діяч Кирило Трильовський.

Мета статті полягає у дослідженні інструментів протидії тіньової економіки у сфері господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З перших, хто висвітлив у своїх працях тіньову економіку, був Віто Танзі, економіст; вчений зазначав, що «тіньова економіка – це частина валового національного продукту, яка через її відсутність у звітності та/або заниження її величини не відображена в офіційній статистиці» [2, с. 24]. Німецький дослідник Ульріх Тіссен, дещо

по іншому трактує поняття «тіньова економіка», відносячи до неї ті види діяльності, в яких створюється нова вартість, що не враховується офіційною статистикою [3, с. 61]. Втім найбільш поширеним визначенням є Е. Фейг, вчений до тіньової економіки відніс усю економічну діяльність, що з будь-яких причин не враховується офіційною статистикою [4, с. 23].

Отже, зарубіжні дослідники використовують статистичний підхід до визначення сутності тіньової економіки. Щодо вітчизняних дослідників, то дане питання детально досліджував О.В. Турчинов зазначаючи, що «тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не враховується, не контролюється і не оподатковується державою і (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства» [5, с. 32]. Вітчизняний автор, дотримується концепції, що запропонували західні вчені. На думку деяких вчених, «тіньова економіка – складне соціально-економічне явище, яке представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих (як протиправних, так і законних, але аморальних) економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутків за рахунок приховування доходів та ухилення від сплати податків» [6, с. 430]. Підтримуємо думки вчених, зокрема можемо констатувати що тіньова економіка – це приховувана та/або не приховувана економічна діяльність, мета якої полягає в умисному чи вимушеному отриманні надприбутків внаслідок неконтрольованих соціально-економічних відносин. В економічній літературі існують різні погляди на визначення складових частин тіньової економічної діяльності.

Наприклад, Ю.І. Кіржецький у своєму монографічному дослідженні виділяє чотири складові елементи тіньової економіки: - не приховувана від державних органів економічна діяльність, але через об'єктивні й суб'єктивні причини не врахована, не контролювана і не оподатковувана державою; - легальна економічна діяльність, у процесі якої відбувається повне або часткове ухилення від сплати податків, зборів, штрафів та інших обов'язкових платежів, а також

порушення її державної регламентації (тобто суб'єкт тіньової економічної діяльності отримує додатковий дохід шляхом порушення чинного податкового та іншого законодавства, що регламентує економічну діяльність);

- незаконна, навмисно приховувана від державних органів економічна діяльність;

- діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом скоєння чи сприяння скоєнню злочинів, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність [7, с. 65-66].

В.А. Некрасов виділяє три основні складники тіньової економіки:

1) неофіційна економіка – діяльність домогосподарств, що виготовляють та споживають товари чи послуги власного виробництва для власних потреб чи потреб членів своєї сім'ї;

2) кримінальна економіка – виробництво та продаж заборонених товарів і послуг (наркотики, вибухові речовини, зброя);

3) легальна економіка – незаконне виробництво та продаж легальних товарів без їх документального оформлення та/або реєстрації підприємств [8, с. 65-66].

Схожий хід думок має і С.С. Чернявський, який до тіньової діяльності включає і її класифікацію:

– «прихована» тіньова економіка – цілком дозволена економічна діяльність, пов'язана з виготовленням легальних товарів і наданням легальних послуг (будівельно-монтажні, побутові, медичні, послуги оренди тощо), які частково не обліковані офіційною статистикою та, відповідно, приховані від оподаткування;

– «підпільна» тіньова економіка – незаконне виробництво та продаж легальних товарів без їх документального оформлення та/або реєстрації підприємницької діяльності;

– «злочинна» тіньова економіка – заборонена законом економічна діяльність, пов'язана з виробництвом та реалізацією заборонених товарів і послуг (наприклад корупція, наркото торгівля) [9, с. 122].

Зробивши огляд різних поглядів на визначення тіньової діяльності та її складників, є зрозумілим що поняття «тіньова економіка» відноситься до розряду категорій,

що не має єдиного розуміння. Розмаїття тлумачення поняття обумовлено різницею цілей і завдань, які ставлять собі дослідники, у застосуванні ними різних методик і методологій. Зокрема спірними є як структура тіньової економіки, з одного боку, так і інструменти її виміру – з іншого.

Зокрема тіньова економіка є немислимим «супутником» офіційної економіки, та належить до розряду категорій, що не встановилися. Пропонуємо розуміти під тіньовою економікою складову частину економіки функціонуючого суб'єкта, яка не зареєстрована офіційно уповноваженими органами та впливає на ефективність господарської діяльності.

Економічні суб'єкти господарювання представляють єдину систему офіційної і тіньової частин, властивий принцип самоорганізації. Як основний інструмент самоорганізації якраз і виступає – тіньова економіка. Саме вона сприяє реалізації принципу досягнення ефекту «порядку з хаосу». За великим рахунком, тіньова економіка і є та «невидима рука» ринку, про яку свого часу говорив А. Сміт. Класифікацію тіньової економіки, керуючись ознакою тісноти її зв'язку з офіційною, можна уявити у формі: «другої» («білокомірцевої») тіньової економіки, що зводиться до нелегального перерозподілу раніше створеного національного доходу; неформальної («сірої») тіньової економіки у вигляді законних економічних операцій, масштаб яких ховається або занижується суб'єктами господарювання; кримінальної економікою («чорної» економікою) – забороненої законом економічної діяльності, що з виробництвом і реалізацією заборонених товарів та послуг [10, с. 98].

Вплив тіньової економіки на суспільне життя країни проявляється одночасно у вигляді позитивних та негативних характеристик. До позитивних рис тіньової економіки слід віднести: необхідність визнання її як об'єктивного явища, яке не допускає ігнорування своєї сутності. Визнання за нею інструменту «невидимої» руки ринку, що забезпечує можливість переміщення ресурсів між офіційним та тіньовим секторами. Позитивним є переведення значних доходів у тіньовому

секторі економіки з наступним «перетіканням» їх у легальний сектор, що забезпечує приплив туди необхідних інвестицій. Створення додаткових робочих місць. Скорочення розриву у доходах між різними верствами населення, що забезпечує зниження кількості громадян, які живуть за межею бідності. Як негативний вплив тіньової економіки слід зазначити: скорочення сектора державного впливу; зниження державних доходів, а з ним та скорочення бюджетних видатків; необмежене розширення корупції у всіх сферах діяльності та, тим самим, руйнація мрії людства про справедливість; криміналізація обстановки країни; формування додаткових каналів, що сприяють втечі із країни капіталу; створення сприятливих умов для розвитку колабораціонізму, ґрунту для кримінальних правопорушень проти своєї держави, зазвичай у вигляді державної зради тощо.

Таким чином, завданням держави є зведення даних негативних характеристик до мінімуму, без втрати позитивного ефекту від існування тіньової економіки. У зв'язку з тим, що побороти повністю дане явище складно, необхідно оптимізувати процеси взаємодії держави й тіньового ринку (безумовно, не включаючи в таку взаємодію кримінальну економіку в діючій формі). Для цього необхідно виявити причини такого непохитного існування тіньового сектора в ринковій економіці й інструменти протидії тіньовій економіці.

Аналіз показує, що тіньовий сектор економіки існує незалежно від типу економічної системи. В основі будь-якого суспільно-економічного устрою (економічної системи) лежить виробництво, що включає взаємодію економічних суб'єктів, що реалізують свої потреби в умовах нерівномірного розподілу ресурсів та прав власності на засоби виробництва, а також прав управління ними. Ресурсами у процесі виробництва благ (чинниками виробництва) є праця, земля, капітал. Крім того, у сучасній економічній теорії, поряд з цими факторами, як самостійний фактор розглядаються ще й підприємницькі здібності. Дійсно, роль підприємницьких здібностей у розвитку в

сфері господарської діяльності вкрай важлива, а завдання підприємця полягає в такому оптимальному поєднанні факторів виробництва, щоб їх використання приносило якомога більший прибуток. На цьому ґрунті підприємництво є обов'язковою умовою інноваційного розвитку господарського та соціально-культурного комплексу на основі реальної можливості здійснення якісного новаторського прориву у будь-якій сфері діяльності.

Таким чином, сама наявність підприємців припускає їх відхід у тіньову економіку, оскільки офіційно затверджені стандарти, правила поведінки є перешкодою інноваційного розвитку, вступають у протиріччя існуючої економічної політики тощо. Для допомоги бізнесу уряд впровадив чимало програм (але чи достатньо їх – питання складне, як для умов воєнного стану): податкові пільги, скасування податкових перевірок, звільнення від сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ) у разі неотримання підприємцями доходу тощо. Окрім того, запроваджено різні ініціативи для підтримки підприємців, такі як гранти, кредити та різні проекти міжнародних донорів.

Запорукою інноваційного розвитку господарського та соціально-культурного комплексу є участь капіталу, що є самозростаючою вартістю, з одного боку, і виробничим відношенням, що відрізняється на різних стадіях розвитку економіки (історичних формацій суспільства) – з іншого [11, с. 48]. Даними прерогативами користуються і злочинці, використовуючи у своїх злочинних схемах каталізатори підтримки підприємців. Як свідчать офіційні статистичні дані, кількість викритих злочинів у сфері господарської діяльності продовжує бути незначною у порівнянні з усіма облікованими правопорушеннями: якщо за 3 останні роки їх частка складала лише 1,6%, то у 2020-2022 рр. взагалі впала до позначки 1,2% [12].

Так, правоохоронними органами у 2022 році (рис.2) було зафіксовано 2297 правопорушень, у 2021 році було 4 940 вказаних правопорушень, в той час як у 2020 році їх кількість складала – 7 628 [12]. Аналізуючи цю категорію злочинів, треба

зазначити, що загальна кількість виявлених правопорушень в господарській сфері протягом останніх 3-х років продовжує стрімко зменшуватись, що однозначно свідчить про послаблення боротьби з економічною злочинністю.

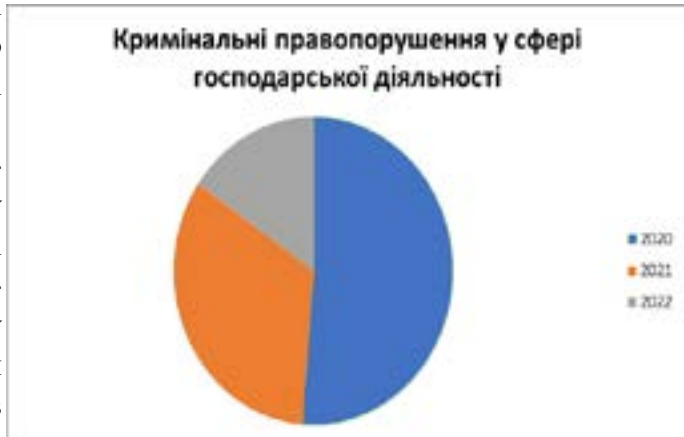

Рис. 1. Гістограма кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності за 2020-2022 рр.

Примітка*. За даними органів прокуратури, Національної поліції, органів Державного бюро розслідувань, органів Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки.

На сьогоднішній день, досить активно проявляється кіберзлочинність у сфері господарської діяльності, тобто інформаційні кримінальні правопорушення, які кваліфікуються навмисними діями, спрямованими на розкрадання або руйнування інформації в інформаційних системах і мережах економічних відносин [13, с. 205]. Більшість сучасних фахівців роблять акцент на кіберзлочинність, як на зростаючу загрозу економічній безпеці держави, під яку найбільше підпадає економічна система нашої країни, оскільки існуючі заходи безпеки є недостатньо потужними та прогресивними у порівнянні зі світовими технологіями.

Використовуючи інформаційні технології, частина ринку праці націлена на тіньовий сектор, оскільки він дозволяє реалізувати амбіції економічних агентів і оцінює отриману кваліфікацію на належному рівні. Ми бачимо, що жодні державні інструменти не зможуть видалити дані передумови існу-

вання тіньового сектора, оскільки це означало б ліквідацію самих економічних відносин як таких. Без підприємництва, капіталу та трудових ресурсів у їхньому прагненні до «досконалої» реалізації неможливе існування виробництва, розподілу, обміну та споживання – суть економіки загалом.

Однак є низка передумов, що склалися внаслідок незадовільної економічної політики, на які держава може вплинути, щоб знизити «втечу капіталу» та «відмивання доходів» із країни. В Україні останніми роками дедалі ширше використовуються превентивні методи протидії тіньовій економіці – запровадження спеціальних податкових режимів, податкове стимулювання, амністія капіталів, фінансова підтримка суб'єктів підприємництва, які у поєднанні з іншими чинниками та інструментами дають позитивні зрушення. Але, на жаль, частка тіньової економіки країни все ще велика, що є гальмом економічного розвитку. У зв'язку з цим, на нашу думку, політика держави щодо протидії тіньовим процесам має бути спрямована на створення такого інституційного середовища ведення бізнесу, яке пропонує розумно допустиме навантаження на бізнес, а також забезпечує, крім контролю, ще й захист інтересів підприємця. Не зважаючи на вжиті заходи під час воєнного стану, вони мають і надалі розвиватись, не зважаючи на стан в якому перебуває країна.

Висновки. Аналіз показав, що у вітчизняній науці виділяється більше теоретичний підхід, визначивши тіньову економіку як складну систему економічних відносин, у зарубіжній – операційний, визначивши тіньову економіку через виміру її впливів. Усі перелічені підходи мають свої сильні та слабкі сторони, їхній аналіз дозволив нам сформулювати авторське визначення поняття.

Пропонуємо розуміти під «тіньовою економікою у сфері господарської діяль-

ності» складову частину економіки функціонуючого суб'єкта, яка не зареєстрована офіційно уповноваженими органами, але впливає на ефективність господарської діяльності. Зокрема є невід'ємною частиною єдиної економіки, штучним шляхом виведена за межі юридичних норм, яка функціонує у процесі ефективного розвитку всього господарського комплексу. Важливо розуміти, що тіньова економіка існує скрізь, де є держава як апарат управління, а джерелом добробуту виступає капітал та форми його застосування; вона має об'єктивну природу і є значущою для соціально-економічного розвитку функціонуючого суб'єкта тощо.

Нами було виявлено, що тіньова економіка властивим їй механізмом нівелює помилки та прорахунки, допущені в легальній економіці, оскільки вони залежать один від одного, і є фактором, що стимулюють розростання тіньового сегмента до розмірів самоліквідації.

Інструментарій протидії тіньового сектора у сфері господарської діяльності повинен бути направлений на: вдосконалення існуючих методик розрахунку рівня тіньової економіки з врахуванням світової практики; створення умов для детінізації суспільно-політичного процесу; вдосконалення законодавства в сфері боротьби з економічними злочинами; протидія тіньовій економіці в реальному секторі шляхом зниження транзакційних витрат та вдосконалення державної дозвільної системи. Завдання протидії тіньовій економіці у сфері господарської діяльності в Україні особливо гостро постає за умов сучасних геополітичних викликів, євроінтеграційних процесів. Окреслені вище напрями протидії тінізації економіки формують основний сутнісний базис для подальшої розробки комплексного плану детінізації економіки у сфері господарської діяльності.

Література:

1. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання : аналіт. огляд / упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.
2. Tanzi V. The Underground Economy in the United States Abroad / V. Tanzi. Lexington, Mass: Lexington Books, 1982. 70 p
3. Gutmann P.M. The Subterranean Economy. Analysts Journal. 1977. № 33. 105 p.
4. Feige E. A new perspective on macroeconomic phenomena: the Theory and measurement of the unabsorbed sector in the US economy / E. Feige. Causes, 1980. 74 p.

5. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О.В. Турчинов. К.: АртЕк, 1995. 300 с.
6. Економічна безпека: [навч. посіб.] / за ред. З.С. Варналія. К.: Знання, 2009. 647 с.
7. Кіржецький Ю.І. Тіньова економіка та напрями її подолання в Україні: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2018. 198 с.
8. Некрасов В.А. Практичні аспекти зменшення тіньового сектору економіки України. Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. 2019. Вип. 264. Т. 1. С. 263-277.
9. Чернявський С.С. Обґрунтування реальної концепції економічної безпеки. Регіональна економіка. 2020. № 2. С. 120-127.
10. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Кн.1. «Ось-89», 1997. 256 с.
11. Гончарова В. О. Вплив тіньової економіки та економічну безпеку держави. Харків: ХНУ, 2017. 195 с.
12. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizacijami-2> (дата звернення: 23.12.2023)
13. Баганець О. Криміногенна ситуація в Україні. Юридичний вісник України. 2019.3 ч. С. 203-214.

References:

1. Shadow economy in Ukraine: state, trends, ways to overcome it: analyst. review / edited by: S. S. Chernyavskiy, V. A. Nekrasov, A. V. Tytko and others. Kyiv: National. Acad. internal of affairs, 2017. 152 p.
2. Tanzi V. The Underground Economy in the United States Abroad / V. Tanzi. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1982. 70 p.
3. Gutmann P.M. The Subterranean Economy. Analysts Journal. 1977. No. 33. 105 p.
4. Feige E. A new perspective on macroeconomic phenomena: the Theory and measurement of the unabsorbed sector in the US economy / E. Feige. Causes, 1980. 74 p.
5. Turchynov O.V. Shadow economy: theoretical basis of research / O.V. Turchynov. K.: ArtEk, 1995. 300 p.
6. Economic security: [learning. manual] / edited by Z.S. Varnalia. K.: Znannia, 2009. 647 p.
7. Kirzhetskyi Y.I. Shadow economy and ways to overcome it in Ukraine: monograph. Lviv: Liga-Press, 2018. 198 p.
8. Nekrasov V.A. Practical aspects of reducing the shadow sector of the economy of Ukraine. Economics: problems of theory and practice: a collection of scientific works. 2019. Issue 264. Vol. 1. P. 263-277.
9. Chernyavskiy S.S. Justification of the real concept of economic security. Regional economy. 2020. No. 2. P. 120-127.
10. Smith A. Research on the nature and causes of the wealth of nations. Book 1. «Os-89», 1997. 256 p.
11. Goncharova V. O. The influence of the shadow economy and the economic security of the state. Kharkiv: KhNU, 2017. 195 p.
12. Statistical information of the Office of the Prosecutor General. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizacijami-2>
13. Baganets O. Criminogenic situation in Ukraine. Legal Bulletin of Ukraine. 2019. Part 3, P. 203-214.

Стаття надійшла до друку 19.02.2024 року